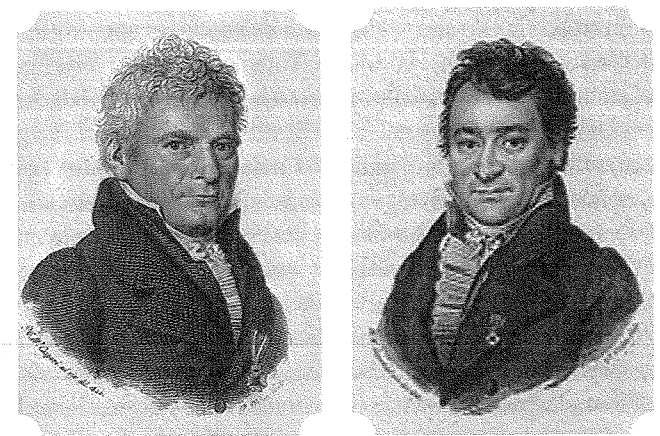

LOTTE JENSEN *Een poëtische dichtbrief
van Hendrik Tollens*

ER BESTAAT EEN ONEINDIGE VARIATIE aan briefgedichten: gedichten kunnen immers zowel over brieven gaan als in de vorm van een brief geschreven zijn. Toch zijn er wel enkele subcategorieën te onderscheiden. Zo vormen de heldinnenbrieven, die teruggaan op de *Heroides* van Ovidius en waarin een fictief of historisch personage een liefdesklacht verwoordt, een duidelijk te onderscheiden subgenre. Een ander subgenre, dat met name op Horatius' *Epistulae* is geïnspireerd, vormen de dichtbrieven tussen twee reële correspondenten. Inhoudelijk typerend is de vermenging van het persoonlijke en het algemene: de dichter slaat een vertrouwde toon aan – hij spreekt immers een vriend aan –, maar hij verwoordt tegelijkertijd een algemene boodschap. De brieven dragen bovendien een 'literair' karakter, want ze zijn vrijwel altijd voor publicatie bestemd. De dichter doet er dan ook alles aan om zijn stilistisch vernuft te tonen. Uiterlijke kenmerken zijn er ook, zoals het noemen van een ontvanger, het verwijzen naar het briefachtige karakter en het uitspreken van een slotwens.

In de Nederlandse letterkunde zijn er tal van dit tweede type dicht-

Cornelis Loots en Hendrik Tollens door H.W. Caspari, 1820

brieven te vinden. Met name in de Renaissance waagden veel auteurs zich aan dit klassiek georiënteerde genre, onder wie Coornhert, Bredero, Vondel en Hooft. Maar ook in latere eeuwen zijn er voorbeelden te vinden. Een prachtige, maar vrijwel vergeten dichtbrief is bijvoorbeeld te vinden in het oeuvre van Hendrik Tollens (1780–1856). Tollens toont zich in deze brief bepaald niet de tevreden volksdichter die zijn huishoudelijke zegeningen bij de open haard telt. Dat imago zou pas later in zijn carrière gaan overheersen en de waardering voor zijn dichterschap blijvend beïnvloeden. Aan het woord is daarentegen een vuurspuwende poëet die zich mateloos opwindt over het niveau van de Nederlandse dichtkunst.

De brief dateert uit 1812 en is gericht aan zijn vriend en collega-dichter Cornelis Loots (1765–1834). Tollens opent zijn dichtbrief als volgt:

*Vergeef mij 't, waarde Loots! zoo thans mijn gramme vlaag
De schoone poëzij tot brievenstijl verlaag;
Uw afkeur zij gegrond en uw verwijt regtvaardig,
Maar 't nietig onderwerp, is naauwlijks briefstijl waardig:
Het gaat de rijmelaars aan.*

De dichter begint met een paradox: hij verlaagt de dichtkunst door voor de prozaïschere briefvorm te kiezen, maar houdt niettemin vast aan een rijmschema. De tweede tegenspraak volgt onmiddellijk daarop: zijn nietige onderwerp is de briefstijl nauwelijks waardig, maar hij acht het thema belangrijk genoeg om er een uitgebreide brief – ruim honderdvijftig versregels lang – aan te wijden. In de krachtige opening ligt een nog derde tegenstrijdigheid besloten: Tollens schrijft zijn brief aan Loots, maar heeft, conform de regels van het genre, een boodschap die bestemd is voor een breder publiek. Hij wil namelijk vooral zijn gram uiteten over de zogenaamde ‘rijmelaars’. En dat hij daarmee niet Loots bedoelt, maakt hij in het vervolg van zijn brief omstandig duidelijk.

Waar maakt Tollens zich zo boos over? Tientallen verzen lang beklagt hij zich over de laksheid die de huidige generatie dichters kenmerkt. Er zijn te veel schrijvers die niet hun eigen vindingrijkheid aanspreken, maar ervoor kiezen buitenlandse poëten na te volgen. Daardoor verkwanselen ze de eigen taal en is de klad in de vaderlandse dichtkunst gekomen. Ze wekken immers de indruk dat het Nederlands niet geschikt zou zijn voor ‘dichterlijken gloed’. Verwerpelijk zijn ze, beuzeldichters die de klanken van de burens nabauwen!

*Die dwazen, deerniswaard, die in 't afhankelijk zingen,
Om lessen in hun kunst naar vreemde meesters gingen,
En steeds Corneille, steeds Racine, slaafsch en bang,
Het voorschrift vroegen voor den Nederlandschen zang.*

Niet voor niets noemt Tollens hier twee Franse tragediedichters, want hij spitst het vervolg van zijn tirade vooral toe op één specifiek genre: het toneel. Juist daar is het verval van de dichtkunst namelijk het duidelijkste zichtbaar. Waar vroeger nog de ‘rijken toonen van Vondels treurspelzangen’ klonken, draagt het vaderlandse toneel nu slechts een ‘vreemden tooi’. Het zijn de toneelwetten van het classicistische Franse toneel die regeren: de Amsterdamse schouwburg is een slaafse kopie geworden van die van Parijs. Die zucht tot navolging mag dan al in de achttiende eeuw begonnen zijn, nog altijd is enige vorm van oorspronkelijkheid ver te zoeken in het Nederlandse theater.

Nu is Tollens niet te beroerd om de hand in eigen boezem te steken: ook hij heeft zich ooit verlaagd tot ‘na- en overschrijven’. Inderdaad kennen we van zijn hand een dikke bundel *Toneelpoëzij* (1801–’02), waarin maar liefst vijf uit het Frans bewerkte treurspelen zijn opgenomen. Hij geeft ruitertlijk toe dat hij daarmee zelf het ‘graf der poëzij’ heeft helpen graven.

*'k Dorst ook, als wonder stout, naar vreemden wil en wetten,
Met ingeregen borst, dien heldentoon trompetten,
Waarvan geen enkele klank zich roekloos hooger hief
Dan de armelijke stijl van deez' berijmde brief.*

Wie zich door vreemden laat beïnvloeden, verlaagt de dichtkunst tot het prozaïsche niveau van de brief, zo benadrukt hij hier.

Dat Tollens juist de Franse beïnvloeding zo verwerpelijk vindt, laat zich verklaren vanuit de politieke context. In de jaren 1810–’13 was Nederland ingelijfd bij Frankrijk en er heerste een duidelijk anti-Franse stemming. Binnen de marges van de Franse censuur trachtte men de moraal hoog te houden door pro-vaderlandse teksten te verspreiden. Ook dichters konden het zelfbewustzijn van de Nederlanders helpen opkrikken door vaderlandslievende gedichten te schrijven. Vaak grepen ze daarbij terug op het nationale verleden om de burger moed in te spreken. Jan Frederik Helmers, een zwager van Loots, had daarvan een fraai staaltje laten zien in zijn *De Hollandsche natie* (1812). Uitvoerig

stond hij stil bij de heldendaden van De Ruiter en Tromp, terwijl hij ook zeventiende-eeuwse dichters als Vondel en Hooft lof toezwaaide. De herinnering aan het roemrijke voorgeslacht verhoogde het gevoel van eigenwaarde en hield een belofte in voor de toekomst.

In zijn dichtbrief moet Tollens echter constateren dat het met de poëzie sinds de zeventiende eeuw rap bergafwaarts is gegaan. Hij kan geen enkele waardering opbrengen voor de immense gelatenheid en ingeslapenheid die hij om zich heen ziet.

*O Smakelooze hoop, die in uw rijmelvlagen,
Van 't voorgeteekend pad geen enklen stap dorst wagen,
En Neêrlands Melpomeen [= de muze van de tragedie], bestemd voor
hooger vlugt,
Gewennen dorst aan 't juk, waarin de Fransche zucht!*

De dichters laten zich volgens Tollens vrijwillig knechten door de Franse autoriteiten (dichters, maar hier wellicht ook bestuurders). Om het peil weer op te krikken zou 'de gulden taal van Vondels eeuw' weer gesproken moeten worden en 'Vondels geest' weer door de letteren moeten gaan waaien. En dan, bijna aan het eind gekomen van zijn beklag, richt hij zich opnieuw tot Loots. Want aan Loots, 'Vondels troetelzoon', dicht Tollens de belangrijke taak toe om het juiste voorbeeld te geven en zo de vaderlandse dichtkunst weer naar een hoger niveau te tillen:

*Hef aan, en doe ons hart naar nieuwe glorie blaken!
Leer Vondels waardig kroost des vaders kunst volmaken,
[...]
Pleng stroomen van geneugt', verkwistend, van uw snaren;
Zet ijskoud bloed in vlam of strem zijn loop in de aren,
En doe den woesten drom van 't overweldigd volk
De godheid, die u spoort aanbidden, in haar tolk.*

Passievolle poëzie, die ijskoud bloed in vlam kan zetten. Aangevuurd door goddelijke inspiratie, die het volk in vervoering brengt. Tollens' oproep tot meer lef en eigenheid in de dichtkunst culmineert in een fraaie slotstrofe:

*Win op zijn [= Vondels] voetspoor veld; zet vreemd gezag ter zijde;
Sticht Neêrlands eigen school, vorm Nêrlands eigen smaak;*

*Stort brein en boezem uit in 't goud der moederspraak;
En, wie u regels scheppe of voorschrift waag' te zetten,
De dichtwet sta aan 't hoofd van alle schouwburgwetten!*

De laatste zin kan op twee manieren uitgelegd worden: het kan opnieuw een verwijt zijn naar de dichters die zich te veel door Franse schrijvers en de strenge regelgeving van het Frans-classicisme laten beïnvloeden. Daarnaast kan het een sneer zijn naar de censuur van de Franse autoriteiten, die publicaties vooraf streng controleerden, en in meer algemene zin naar de Franse overheersing. Maar de vrije dichtkunst, zo lijkt Tollens hier te suggereren, is verheven boven iedere wet. De centrale boodschap luidt dan ook: zet vreemd gezag terzijde en laat de Nederlandse smaak regeren.

Of Loots reageerde op de dichtbrief van Tollens is mij niet bekend. Impliciet deed hij dat natuurlijk wel, door verder te dichten in de trant die Tollens zo vurig wenste te zien: hij hield zich verre van slaafse navolging en doorspekte zijn poëzie met vaderlandslievende zinsneden. En wie anders dan Vondel, zo meende ook Loots, kon het zinkende peil van de eigentijdse generatie schrijvers beter helpen verheffen? In een paginalange ode op de helden van de vaderlandse geschiedenis schuift Loots de Renaissancedichter naar voren als dé redder van dichtend Nederland: 'o Vondel! 'k roep u aan! Ja, schoon gij zijt ontslapen, Kweek, kweek toch zonen aan, geheel uit u geschapen.'

Loots en Tollens, twee van Vondels 'zonen', zagen het beiden als hun taak om de dichtkunst naar een hoger plan te tillen en weer echt Nederlands te doen klinken. In zijn dichtbrief aan zijn geestverwant wijst Tollens niet alleen de gebreken van zijn collega-dichters aan, maar hij laat ook weten hoe het volgens hem beter kan én moet. En daarmee krijgt zijn dichtbrief het karakter van een heus poëticaal manifest.

LITERATUUR

Over het genre van de dichtbrief: M.A. Schenkeveld-van der Dussen, 'Schrijven voor vrienden; lezen over de schouder', in *Het woord aan de lezer. Zeven literatuurhistorische verkenningen*. Ed. W. van den Berg en J. Stouten. Groningen 1987.

Geciteerde bronnen: Cornelis Loots, 'Aan Vondel', in *Nagelaten gedichten*. Dl. 1, Amsterdam 1855 en H. Tollens, 'Aan Cornelis Loots', in *Gedichten*. Rotterdam 1822, 2^e deel, 4^e druk.